

Голові разової спеціалізованої вченої
ради з розгляду та захисту дисертації
на здобуття ступеня доктора філософії
у Державному некомерційному підприємстві
«Державний університет «Київський авіаційний
інститут», доктору юридичних наук, професору
Легенькому М.І.

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, доцента **Ткачука Олега Степановича** на дисертацію **Рябченка Василя Вікторовича** на тему «**Процесуальні форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах**», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації, зв'язок дослідження із науковими програмами, планами, темами

Одним із фундаментальних завдань демократичної, соціальної та правової держави є забезпечення дієвого механізму захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Особливого значення ця проблематика набуває у сфері підприємницької діяльності, де реалізація публічно-владних повноважень держави безпосередньо впливає на гарантії свободи підприємництва, стабільність цивільного та господарського обороту, інвестиційний клімат і загальний рівень правової визначеності у сфері економічних відносин.

В умовах правового режиму воєнного стану питання забезпечення ефективного судового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності набуває особливої актуальності. Функціонування судової системи та підприємницького середовища відбувається під впливом складного комплексу безпекових, інституційних, економічних і правових факторів, що обумовлює необхідність удосконалення процесуальних механізмів захисту учасників публічно-правових відносин. У цьому контексті адміністративне судочинство відіграє ключову роль як інституційний механізм забезпечення законності у сфері реалізації владних повноважень держави щодо суб'єктів господарювання.

Водночас аналіз сучасного стану адміністративної юстиції та судової практики свідчить про існування низки проблемних питань, пов'язаних із визначенням юрисдикції адміністративних судів, розмежуванням компетенції судів різних юрисдикцій, особливостями процесуального порядку розгляду публічно-правових спорів за участю суб'єктів підприємницької діяльності, а також забезпеченням реального виконання судових рішень у відповідній категорії справ. Попри проведення масштабних реформ адміністративного процесуального законодавства та розвиток практики застосування Кодексу адміністративного судочинства України, низка теоретичних і прикладних проблем залишається предметом наукової дискусії.

Додаткової складності зазначеним питанням надає наявність окремих нормативних колізій, прогалин і неоднозначностей у регулюванні відносин між суб'єктами владних повноважень та учасниками підприємницької діяльності, що безпосередньо впливають на ефективність реалізації права на судовий захист.

Науковий інтерес до проблематики судового захисту прав суб'єктів підприємництва у сфері публічно-правових відносин знайшов відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували природу адміністративно-правового спору, особливості державного регулювання економічної діяльності, межі втручання публічної влади у сферу приватної ініціативи, а також питання функціонування адміністративної юстиції як гарантії захисту прав особи.

Разом із тим комплексне теоретико-прикладне дослідження саме процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах у сучасній адміністративно-правовій доктрині залишається недостатньо розробленим. Потребують подальшого осмислення питання співвідношення окремих процесуальних форм і проваджень, особливостей їх реалізації на різних стадіях адміністративного судочинства, а також критеріїв їх ефективності з урахуванням європейських стандартів права на справедливий суд.

З огляду на зазначене тема дисертаційного дослідження Рябченка Василя Вікторовича, присвяченого процесуальним формам захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах, є безумовно актуальною. Обрана проблематика має істотне теоретичне значення для розвитку науки адміністративного права та адміністративного процесу, а також вагоме практичне значення для вдосконалення законодавчого регулювання і правозастосовної практики у сфері забезпечення ефективного судового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності.

Дисертаційна робота спрямована на комплексне дослідження процесуальних механізмів реалізації права на судовий захист у сфері підприємництва, що свідчить про її наукову новизну, практичну спрямованість та відповідність сучасним потребам розвитку адміністративного судочинства України.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526, Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487, а також Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки.

Обґрунтованість і достовірність основних наукових положень, висновків і рекомендацій, отриманих у процесі дослідження

Мета дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні наукового підходу до вдосконалення процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах та формуванні пропозицій і рекомендацій щодо усунення наявних прогалин і колізій у чинному адміністративному процесуальному законодавстві.

Поставлена мета відповідає темі дисертації та послідовно розкривається через систему взаємопов'язаних наукових завдань, спрямованих на формування методологічних засад дослідження процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність; визначення ролі адміністративного судочинства у системі гарантій реалізації цього права; дослідження історичних закономірностей становлення відповідних механізмів судового захисту; аналіз зарубіжного досвіду функціонування адміністративної юстиції; розкриття поняття, юридичної природи та видів процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність; дослідження особливостей позовного провадження та процедур перегляду судових рішень; аналіз проблем виконання судових рішень у справах відповідної категорії; а також визначення напрямів удосконалення адміністративного судочинства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, що виникають у сфері адміністративного судочинства. Предметом дослідження є процесуальні форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах. Таке визначення об'єкта і предмета дослідження є логічним, внутрішньо узгодженим і дозволяє комплексно розкрити відповідну проблематику як у теоретико-правовому, так і у практичному аспектах.

Методологічна основа дисертаційного дослідження є належною, внутрішньо узгодженою та відповідає поставленій меті й визначеним автором науковим завданням. Здобувачем використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких забезпечило системний та всебічний аналіз процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах.

Використання методів аналізу та синтезу дозволило автору розкрити теоретико-правові засади досліджуваної проблематики, встановити взаємозв'язок між окремими елементами механізму адміністративно-правового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності та сформулювати цілісне уявлення про місце процесуальних форм у системі адміністративного судочинства.

Застосування порівняльно-правового методу сприяло дослідженню особливостей розвитку відповідних правових інститутів у національній та зарубіжних правових системах, виявленню спільних закономірностей і відмінностей у підходах до забезпечення судового захисту суб'єктів господарювання, а також формуванню пропозицій щодо можливого використання позитивного міжнародного досвіду у вітчизняній правовій системі.

За допомогою логіко-семантичного методу здобувачем уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема розкрито зміст категорії «процесуальна форма захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах», визначено її сутнісні характеристики та співвідношення з іншими процесуальними категоріями.

Методи систематизації, класифікації, групування та структурно-функціонального аналізу використано для визначення видів процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність, встановлення їх місця у системі адміністративного судочинства, а також з'ясування особливостей взаємодії окремих процесуальних інститутів.

Поєднання системно-структурного, діалектичного та формально-юридичного методів дозволило автору комплексно дослідити юридичну

природу адміністративного судочинства як особливої форми здійснення правосуддя у сфері публічно-правових спорів, розкрити специфіку окремих адміністративних проваджень та визначити проблеми їх практичного застосування.

Формально-юридичний метод став основою аналізу положень Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України, інших нормативно-правових актів, а також правових позицій судів, що мають значення для формування ефективних процесуальних механізмів захисту права на підприємницьку діяльність.

Застосування методу узагальнення дало можливість сформулювати висновки щодо основних проблем правового регулювання відповідної сфери та запропонувати напрями удосконалення законодавства і судової практики.

Водночас використання формально-юридичного, порівняльно-правового та аналітичного методів у взаємозв'язку забезпечило можливість обґрунтувати конкретні пропозиції щодо вдосконалення процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах з урахуванням сучасних тенденцій розвитку адміністративної юстиції, європейських стандартів судового захисту та практики Європейського суду з прав людини.

Загалом обраний здобувачем методологічний інструментарій є адекватним предмету та меті дослідження, а його комплексне застосування забезпечило належний рівень наукової аргументації отриманих результатів, обґрунтованість сформульованих положень та практичну спрямованість запропонованих рекомендацій.

Достовірність наукових положень і висновків дисертації забезпечується належною теоретичною, нормативною та емпіричною базою дослідження.

Теоретичне підґрунтя роботи сформовано на основі опрацювання значного масиву наукових джерел із філософії права, загальної теорії права, адміністративного права, адміністративного процесу, господарського права, публічного управління та інших галузей юридичної науки. Використання широкого спектра наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволило автору здійснити комплексний аналіз теоретичних підходів до розуміння процесуальних форм судового захисту права на підприємницьку діяльність.

Нормативно-правову основу дослідження становлять положення Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України,

законодавства у сфері державного регулювання підприємницької діяльності, міжнародно-правових актів щодо гарантій права на справедливий суд та ефективного засобу юридичного захисту, практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, а також правові позиції Верховного Суду.

Зазначена нормативна база є репрезентативною та відповідає предмету дослідження, оскільки дозволяє оцінити як нормативну конструкцію процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність, так і особливості їх реалізації у судовій практиці.

Емпіричну основу дисертації становлять матеріали судової практики адміністративних та інших судів, статистичні дані, аналітичні матеріали, результати узагальнення правозастосовної діяльності, а також інші джерела, що дозволили перевірити теоретичні положення дослідження у практичній площині.

Використання зазначеної джерельної бази сприяло виявленню актуальних проблем застосування адміністративного процесуального законодавства, визначенню прогалин у правовому регулюванні та формуванню пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності судового захисту суб'єктів підприємницької діяльності.

У цілому науково-теоретична, нормативна та емпірична база дослідження є достатньою для забезпечення достовірності отриманих результатів, належного рівня аргументованості висновків та практичної цінності сформульованих здобувачем рекомендацій.

Наукова новизна й практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у здійсненні комплексного теоретико-прикладного дослідження процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах, за результатами якого сформульовано низку нових наукових положень та запропоновано напрями вдосконалення адміністративного процесуального законодавства і практики його застосування.

Одним із найбільш вагомих результатів дослідження є запропонований авторський підхід до визначення поняття та юридичної природи процесуальної форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративному судочинстві, а також здійснена систематизація відповідних процесуальних форм відповідно до структури адміністративного процесу.

Науковий інтерес становлять положення дисертації щодо історико-правової періодизації розвитку форм захисту права на підприємницьку діяльність в Україні, що дозволило виявити основні закономірності становлення інститутів адміністративної юстиції та механізмів судового контролю за діяльністю публічної адміністрації.

Заслуговує позитивної оцінки проведений автором аналіз співвідношення категорій «процесуальна форма» та «провадження в адміністративному судочинстві». Запропонований підхід дозволяє більш чітко визначити зміст відповідних процесуальних конструкцій та їх роль у механізмі реалізації права на судовий захист.

Важливим науковим результатом є розвиток положень щодо ролі адміністративного судочинства як спеціалізованого механізму захисту суб'єктів підприємницької діяльності від неправомірного втручання суб'єктів владних повноважень у сферу здійснення економічної свободи.

Позитивної оцінки заслуговують положення дисертації щодо особливостей позовного провадження як основної процесуальної форми захисту права на підприємницьку діяльність, а також аналіз процедур перегляду судових рішень та проблем забезпечення їх фактичного виконання.

Окремої позитивної оцінки заслуговують результати дослідження проблем виконання судових рішень у справах щодо захисту права на підприємницьку діяльність. Автор слушно виходить із того, що ефективність адміністративного судочинства не може оцінюватися виключно через призму належного здійснення судового розгляду, оскільки визначальним критерієм реального забезпечення права на судовий захист є фактичне поновлення порушеного права та виконання судового рішення.

Науково обґрунтованими видаються положення щодо особливостей застосування заходів судового контролю за виконанням рішень адміністративних судів, а також визначення меж використання примирних процедур на стадії виконання судового рішення. Практичну значущість мають висновки автора щодо недопустимості застосування окремих примирних механізмів у випадках, коли виконання судового рішення пов'язане із реалізацією владних повноважень, що мають імперативний характер.

Важливим результатом дослідження є також звернення до практики Європейського суду з прав людини як до одного з ключових орієнтирів розвитку процесуальних гарантій ефективного судового захисту. Запропонований підхід відповідає сучасному розумінню права на справедливий суд як комплексної юридичної гарантії, що охоплює не лише

доступ до суду, але й вимоги незалежності, безсторонності, розумності строків розгляду справи, процесуальної рівності сторін та реальності виконання остаточного судового рішення.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у можливості використання її результатів у науково-дослідній, правотворчій, правозастосовній та освітній діяльності.

Сформульовані автором висновки і пропозиції можуть бути використані для подальшого розвитку доктрини адміністративного процесуального права, удосконалення положень Кодексу адміністративного судочинства України, формування єдиних підходів судової практики при вирішенні спорів, пов'язаних із реалізацією права на підприємницьку діяльність, а також під час підготовки навчально-методичних матеріалів із дисциплін адміністративно-правового циклу.

Важливим підтвердженням практичної цінності отриманих результатів є їх спрямованість на вдосконалення механізмів судового контролю за діяльністю органів публічної влади, підвищення ефективності адміністративного судочинства та забезпечення належного балансу між публічними інтересами держави і приватними інтересами суб'єктів підприємництва.

Основний зміст роботи та її структура

Структура дисертаційної роботи є логічно побудованою, послідовною та відповідає визначеній меті, предмету й завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі дисертації **«Теоретико-правові основи процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах»** (с. 23–77) здобувачем сформовано теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, здійснено аналіз історичних та сучасних аспектів розвитку механізмів захисту права на підприємницьку діяльність засобами адміністративного судочинства, а також визначено концептуальні засади розуміння процесуальних форм такого захисту.

Позитивної оцінки заслуговує проведений автором аналіз історичних етапів становлення та розвитку форм судового захисту права на підприємницьку діяльність, оскільки такий підхід дозволив простежити закономірності формування відповідних правових інститутів та визначити чинники, що впливали на їх розвиток.

Заслужує уваги здійснене здобувачем узагальнення зарубіжного досвіду функціонування адміністративної юстиції у сфері вирішення публічно-правових спорів, пов'язаних із підприємницькою діяльністю. Такий аналіз дозволив автору не лише дослідити відповідні правові моделі, а й визначити можливості їх адаптації до сучасних потреб української системи адміністративного судочинства.

Науковий інтерес становлять положення роботи щодо визначення місця адміністративного судочинства серед інших способів та форм захисту права на підприємництво. Автор аргументовано доводить, що адміністративна юстиція виконує особливу функцію забезпечення правової рівноваги у відносинах між приватною особою та суб'єктом владних повноважень, виступаючи спеціальним механізмом судового контролю за межами здійснення публічної влади.

Обґрунтованим є висновок здобувача про те, що адміністративне судочинство є не лише процедурною формою вирішення спору, а й важливою інституційною гарантією реалізації принципу верховенства права у сфері державного регулювання підприємницької діяльності.

Особливу увагу привертає підрозділ, присвячений дослідженню поняття процесуальної форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах. Автором запропоновано власний підхід до визначення цієї категорії, розкрито її змістовні та функціональні ознаки, а також здійснено класифікацію відповідних процесуальних форм.

Науково обґрунтованим видається підхід здобувача до розмежування понять **«процесуальна форма»** та **«провадження в адміністративному судочинстві»**, що дозволяє більш точно визначити співвідношення між структурними елементами адміністративного процесу та механізмами реалізації права на судовий захист.

Загалом перший розділ дисертації характеризується належним рівнем теоретичного узагальнення, послідовністю викладення матеріалу, внутрішньою логікою побудови та достатньою аргументованістю сформульованих положень. Його зміст створює необхідне наукове підґрунтя для подальшого аналізу окремих процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративному судочинстві.

У другому розділі дисертації **«Юридична характеристика проваджень в адміністративному судочинстві як процесуальних форм захисту права на підприємництво»** (с. 81–152) автором здійснено комплексний аналіз окремих проваджень адміністративного судочинства як самостійних

процесуальних форм реалізації права на судовий захист у сфері підприємницької діяльності.

Зазначений розділ вирізняється послідовністю викладення матеріалу, належним рівнем теоретичного осмислення проблематики та орієнтацією на вирішення актуальних питань правозастосовної практики.

Особливої уваги заслуговує дослідження позовного провадження як основної процесуальної форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах. Автором переконливо обґрунтовано, що саме позовне провадження є базовим процесуальним інструментом реалізації права особи на ефективний судовий захист у відносинах із суб'єктами владних повноважень.

Здобувачем визначено характерні ознаки позовного провадження, розкрито його функціональне призначення та досліджено особливості застосування у справах, пов'язаних із втручанням органів публічної влади у сферу здійснення підприємницької діяльності.

Позитивної оцінки заслуговує аналіз співвідношення принципів процесуальної економії, оперативності судового розгляду та необхідності забезпечення належного рівня процесуальних гарантій учасників адміністративного процесу. Автор обґрунтовано виходить із того, що ефективність адміністративного судочинства має оцінюватися не лише через призму швидкості розгляду справи, а передусім через здатність забезпечити справедливе вирішення спору та реальне поновлення порушеного права.

Науковий інтерес становлять положення дисертації щодо проваджень із перегляду судових рішень в адміністративному судочинстві. Автором проаналізовано особливості апеляційного та касаційного перегляду судових актів у справах, пов'язаних із захистом права на підприємницьку діяльність, визначено їх роль у забезпеченні законності, обґрунтованості та єдності судової практики.

Заслуговує підтримки висновок про те, що інстанційний перегляд судових рішень є не лише процесуальною гарантією виправлення можливих судових помилок, а й важливим елементом забезпечення стабільності та передбачуваності правозастосування.

У цьому контексті слушним є звернення автора до проблеми меж касаційного перегляду, оскільки забезпечення єдності судової практики має відбуватися з урахуванням особливої природи касаційного провадження як

механізму формування правових позицій, а не повторного розгляду спору по суті.

Важливе місце у другому розділі посідає аналіз проблематики виконання судових рішень в адміністративних справах, пов'язаних із захистом права на підприємницьку діяльність.

Автор слушно акцентує увагу на тому, що завершення судового розгляду саме по собі не означає повного відновлення порушеного права. Реальність судового захисту визначається передусім можливістю практичного виконання рішення суду та усунення наслідків неправомірного втручання держави у сферу прав та інтересів суб'єктів підприємництва.

Заслужують на увагу положення дисертації щодо особливостей застосування заходів судового контролю за виконанням судових рішень. Автором досліджено правову природу відповідних процесуальних механізмів, їх значення для забезпечення обов'язковості судового рішення та проблеми практичного застосування.

Позитивно слід оцінити аналіз питання щодо можливості використання примирних процедур на стадії виконання судових рішень. Запропонований автором підхід ґрунтується на необхідності врахування специфіки публічно-правових відносин, у яких виконання рішення може бути пов'язане не лише із приватним інтересом сторін, а й із реалізацією владних повноважень та виконанням державою своїх позитивних зобов'язань.

Підтримки заслуговує прагнення дисертанта розглядати позовне провадження, процедури перегляду судових рішень та стадію їх виконання як взаємопов'язані елементи єдиного процесуального механізму захисту права на підприємницьку діяльність.

Такий комплексний підхід дозволив автору уникнути фрагментарного аналізу окремих інститутів адміністративного процесу та розкрити їх як складові єдиної системи гарантій судового захисту.

Загалом другий розділ дисертації містить низку теоретично і практично значущих положень, які поглиблюють наукові уявлення про юридичну природу адміністративних проваджень, їх функціональне призначення та роль у забезпеченні ефективності адміністративної юстиції.

У третьому розділі дисертації «Європейський досвід розвитку процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність та розвиток національного адміністративного судочинства» (с. 153–195) автором здійснено комплексний аналіз сучасного стану та перспектив

удосконалення процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративному судочинстві з урахуванням європейських правових стандартів та практики Європейського суду з прав людини.

Позитивної оцінки заслуговує звернення здобувача до європейського досвіду функціонування адміністративної юстиції, оскільки саме порівняльний аналіз дозволяє оцінити ефективність національних процесуальних механізмів крізь призму загальновизнаних стандартів верховенства права.

Автором досліджено підходи до визначення ефективності процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність, що дозволило виокремити не лише нормативні, а й практичні критерії оцінювання дієвості адміністративного судочинства.

Заслуговує уваги висновок здобувача про те, що ефективність судового захисту не може зводитися виключно до формальної можливості звернення до суду. Вона має включати реальну доступність правосуддя, розгляд справи упродовж розумного строку, забезпечення процесуальної рівності сторін, належну мотивацію судових рішень та їх фактичне виконання.

Такий підхід відповідає сучасному розумінню права на справедливий суд, сформованому у практиці Європейського суду з прав людини.

Особливого значення набуває проведений автором аналіз розвитку процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність у контексті реалізації права на справедливий суд.

Обґрунтованими видаються положення дисертації щодо визначальної ролі практики Європейського суду з прав людини у формуванні сучасних підходів до розуміння змісту права на судовий захист, меж процесуальної дискреції держави та критеріїв ефективності внутрішніх засобів юридичного захисту.

Автором слушно акцентовано увагу на тому, що гарантії, закріплені статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, мають розглядатися не лише як процесуальні вимоги до організації судового розгляду, а як комплексний стандарт належного здійснення правосуддя.

Позитивної оцінки заслуговує дослідження таких складових права на справедливий суд, як доступ до правосуддя, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, дотримання розумних строків, забезпечення принципу

змагальності та процесуальної рівності сторін, а також обов'язковість виконання остаточного судового рішення.

Науково значущими є висновки здобувача щодо необхідності подальшого врахування правових позицій Європейського суду з прав людини під час розвитку національного адміністративного процесуального законодавства.

Такий підхід є особливо актуальним в умовах подальшої інтеграції української правової системи до європейського правового простору, оскільки передбачає не механічне запозичення окремих процесуальних конструкцій, а їх адаптацію з урахуванням принципів верховенства права, пропорційності та ефективності судового захисту.

Практичну цінність мають сформульовані автором пропозиції щодо підвищення ефективності процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність, удосконалення механізмів реалізації права на справедливий суд та забезпечення належного балансу між публічними інтересами держави і приватними інтересами суб'єктів господарювання.

Запропоновані рекомендації характеризуються належним рівнем аргументованості та можуть бути використані як у процесі вдосконалення законодавства, так і в практичній діяльності адміністративних судів.

Загальні висновки дисертації логічно узагальнюють результати проведеного дослідження та відображають авторське бачення сутності процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративному судочинстві, їх місця у механізмі судового захисту прав суб'єктів господарювання, а також перспектив розвитку відповідного правового регулювання.

У висновках послідовно відображено основні результати дослідження щодо історичних закономірностей формування процесуальних механізмів захисту, особливостей окремих адміністративних проваджень, проблем забезпечення ефективності судового захисту та напрямів удосконалення адміністративного судочинства з урахуванням європейських стандартів.

Дотримання академічної доброчесності

Зміст дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що основні положення, висновки та пропозиції сформульовані здобувачем самостійно на основі опрацювання значного масиву нормативних, доктринальних, міжнародно-правових та практичних джерел.

Використання у роботі наукових позицій інших дослідників, положень законодавства, матеріалів судової практики та міжнародних документів здійснено з належним посиланням на відповідні джерела.

У дисертації простежується самостійна авторська логіка викладення матеріалу, послідовне розкриття наукової проблематики, формування власного понятійного апарату та прагнення здобувача не лише описати існуючі підходи, а й запропонувати власне бачення шляхів удосконалення процесуальних механізмів захисту права на підприємницьку діяльність.

Зміст роботи свідчить про належний рівень опрацювання теоретичних положень та практичних аспектів досліджуваної проблематики.

Опубліковані праці здобувача безпосередньо пов'язані з тематикою дисертації, а апробація результатів дослідження на наукових заходах підтверджує проходження ними необхідного професійного обговорення.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях автора

Основні положення дисертаційного дослідження достатньою мірою відображені у наукових публікаціях здобувача.

За темою дисертації опубліковано 10 наукових праць, серед яких одна стаття у виданні, що індексується у міжнародній наукометричній базі Scopus, шість статей — у фахових виданнях України з юридичних наук, а також три праці апробаційного характеру, представлені у матеріалах науково-практичних конференцій та круглих столів.

Тематика опублікованих праць безпосередньо відповідає предмету дисертаційного дослідження та охоплює ключові напрями аналізу процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах.

У наукових публікаціях послідовно розкриваються питання теоретико-правових засад адміністративного судового захисту, місця адміністративного судочинства у системі гарантій реалізації прав суб'єктів підприємництва, особливостей позовного провадження, проблем перегляду судових рішень та забезпечення їх виконання.

Окрему увагу приділено питанням застосування європейських стандартів права на справедливий суд, врахування практики Європейського суду з прав людини та визначення напрямів підвищення ефективності адміністративного судочинства.

Такий обсяг, зміст та тематична спрямованість публікацій свідчать про належний рівень апробації результатів дослідження, їх системність та наукову обґрунтованість.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Рябченка Василя Вікторовича, її актуальність, наукову новизну та практичну спрямованість, водночас необхідно зазначити, що окремі положення дослідження мають дискусійний характер і можуть бути предметом подальшого наукового осмислення.

1. Щодо співвідношення оперативності судового розгляду та процесуальних гарантій учасників адміністративного процесу.

Автор слушно акцентує увагу на необхідності забезпечення оперативності адміністративного судочинства у справах, пов'язаних із реалізацією права на підприємницьку діяльність, оскільки затягування вирішення відповідних спорів може мати істотні економічні наслідки для суб'єктів господарювання.

Водночас окремі аспекти забезпечення такого балансу між швидкістю судового розгляду та повнотою реалізації процесуальних прав учасників спору могли б бути розкриті більш детально. Зокрема, додаткової аргументації потребує питання визначення критеріїв, за якими прискорення судового розгляду не повинно призводити до зниження рівня процесуальних гарантій, передбачених принципами змагальності, рівності сторін та права бути почутим судом.

2. Щодо визначення ролі юридичних осіб як суб'єктів права на адміністративний судовий захист у сфері підприємницької діяльності.

Дисертант обґрунтовано звертає увагу на особливості захисту прав суб'єктів підприємництва в адміністративному судочинстві. Водночас дискусійним залишається твердження про те, що юридичні особи переважно звертаються до адміністративного суду саме у зв'язку із здійсненням підприємницької діяльності.

Зазначене положення могло б отримати додаткове підтвердження шляхом ширшого аналізу судової статистики або узагальнення відповідних категорій адміністративних справ, оскільки юридичні особи можуть бути учасниками публічно-правових відносин і поза межами безпосереднього здійснення підприємницької діяльності.

3. Щодо визначення меж публічно-правових спорів у сфері підприємницької діяльності.

Певної дискусії викликає запропонований автором підхід до визначення кола спорів, які можуть бути віднесені до категорії спорів щодо захисту права на підприємницьку діяльність.

Віднесення до цієї категорії всіх спорів, рішення у яких потенційно можуть впливати на здійснення підприємницької діяльності, дозволяє комплексно охопити відповідну проблематику, однак водночас дещо розширює межі предмета дослідження.

У цьому аспекті додаткового розвитку потребують критерії розмежування власне спорів щодо захисту права на підприємницьку діяльність та інших адміністративних спорів, у яких підприємницька діяльність може виступати лише опосередкованим елементом правовідносин.

4. Щодо застосування інститутів типових та зразкових справ у сфері підприємницьких спорів.

Обґрунтованими є пропозиції автора щодо необхідності підвищення ефективності адміністративного судочинства шляхом використання процесуальних механізмів, спрямованих на забезпечення єдності судової практики.

Водночас питання розширення застосування інститутів типових та зразкових справ у спорах, пов'язаних із підприємницькою діяльністю, потребує додаткового наукового обґрунтування з огляду на специфіку відповідних правовідносин.

Не всі спори у цій сфері характеризуються однаковістю фактичних обставин та правового регулювання, а тому доцільним є більш детальне визначення категорій справ, щодо яких застосування таких процедур буде найбільш виправданим.

Висловлені зауваження мають переважно дискусійний характер, спрямовані на подальший розвиток наукової проблематики та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

У цілому робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке містить обґрунтовані теоретичні положення та практично значущі рекомендації щодо вдосконалення процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертаційна робота Рябченка Василя Вікторовича на тему **«Процесуальні форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах»** є актуальним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, у якому отримано результати, що характеризуються науковою новизною, теоретичною обґрунтованістю та практичною значущістю.

Робота відповідає предметній сфері спеціальності 081 «Право», характеризується належним рівнем структурної організації, логічністю викладення матеріалу, достатньою методологічною забезпеченістю, використанням репрезентативної джерельної бази та комплексним підходом до аналізу проблематики адміністративно-правового захисту права на підприємницьку діяльність.

Дисертаційне дослідження вирізняється системним аналізом теоретичних і практичних проблем реалізації права на судовий захист суб'єктів підприємницької діяльності у сфері публічно-правових відносин, урахуванням сучасних доктринальних підходів, положень національного законодавства, практики Верховного Суду та європейських стандартів здійснення правосуддя.

Сформульовані у роботі висновки є логічними, внутрішньо узгодженими та достатньою мірою аргументованими. Запропоновані автором положення мають як теоретичне, так і прикладне значення та можуть бути використані у процесі вдосконалення адміністративного процесуального законодавства України, розвитку судової практики, підготовки суддів і правників, а також у подальших наукових дослідженнях.

За змістом, структурою, рівнем наукової новизни, ступенем обґрунтованості отриманих результатів, повнотою їх апробації та відображенням у наукових публікаціях дисертаційна робота Рябченка Василя Вікторовича на тему **«Процесуальні форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах»** відповідає вимогам:

- Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами);
- Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Автор дисертації — Василь Вікторович Рябченко — заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Суддя Великої Палати Верховного Суду
доктор юридичних наук, доцент

Олег Ткачук